

TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN ARACILIK FONKSİYONU

Süleyman KALE*

Özet

Düşen faiz ortamında daralan net faiz marjı, bankaları geçmişte olduğundan daha dikkatli bir kaynak çeşitlendirme, maliyet hesaplama, kredi riskini yönetme, gelişmiş risk sorgulama-hesaplama-gözetleme yöntemleri kullanmak zorunda bırakmaktadır. Net faiz marjının düşmesi bankaların, asli fonksiyonu olan aracılık işlevini daha etkin yerine getirmesini sağlayacaktır. Ancak fon fazlası olandan, fon ihtiyacı olana aktarımdaki tek yük net faiz marjı değildir. Bankacılık sektörü dışından ve kamu otoritesinden kaynaklanan pek çok faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerin çokluğu aracılık etkinliğinin düşmesine, yurtiçi kaynakların verimli kullanılmamasına, kredi talebinin yurtdışına yönelmesine, ekonominin performansının düşmesine neden olmaktadır. Faizlerin düşmesine paralel olarak Türk bankacılık sektörü kredilere yönelmiş, azalan net faiz marjına rağmen mevduatın kredilere dönüşümünü tarihsel süreçteki en yüksek noktaya taşımıştır. Son on beş yılda mevduatın krediye dönüşüm oranı %40'tan %117'ye ulaşmıştır. Net faiz marjı ise aynı dönemde %7'lerden %3 civarına gerilemiştir. GSYH'deki 7 kat artışa karşılık, aktif toplamı 12 kat, mevduat 10 kat, krediler 30 kat artmış; kredilerin bilanço içindeki payı 66%'lar seviyesine ulaşmıştır. Ancak aracılık maliyetlerinin azaltılması bu dönüşümü daha etkin kılacaktır.

Anahtar kelimeler: Türk bankacılık sektörü, aracılık maliyetleri, net faiz marjı, mevduat, kredi
Jel Kodları: E44, E51, G21

Abstract

Net interest margin, which is narrowed in low interest rate environment, forces banks to diversify their sources of funds, evaluate costs, manage increasing credit risks, use advanced risk examining-measuring-monitoring methods more than ever. Narrowing net interest margin will enable banks to perform more effectively considering intermediation function. But net interest margin is not a sole factor in transferring funds from surplus units to spending units. There are many factors arising from out of banking such as government. The more these factors are, the more the efficiency of intermediation decrease, unproductive use of financial resources, directed credit demand abroad and decreasing performance of economy. In parallel to lowering interest rates, Turkish banking started to increase their credit volume; and in spite of decreasing net interest margin conversion of deposit to loan reached to its peak. Deposit to loan ratio increased from 40% to 117% in the last fifteen years. Net interest margin is decreased to from 7% to 3% in the same period. Total assets of banking sector increased 12 times, deposits 10 times, loans 30 times, in comparison to 7 times of GDP; and loans share in total assets reached to 66% level. But decreasing cost of intermediation will enable conversion more effective.

Keywords: Turkish banking sector, intermediation costs, net interest margin, deposit, loan.
Jel Codes: E44, E51, G21

* Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi, UBYO Bankacılık ve Finans Bölümü, suleymankale@gmail.com

TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN ARACILIK FONKSİYONU

GİRİŞ

Tarih boyunca bankaların temel işlevi fon fazlası olanlarla fon ihtiyacı olanlar arasında köprü görevi görmek olmuştur. Bu aracılık fonksiyonundan sağladıkları faydayı maksimize etmek için kullandıkları kaynakları minimum maliyetle temin etmek, kullandıkları kaynaklardan maksimum getiri sağlamak amaç haline gelmiştir. Alternatifler arasından en uygun kaynakların bulunması, bu kaynakların vadesi, riski, tutarı farklı yerlerde değerlendirilmesi, üstelik bunun sürekli değişen bir ekonomik yapı içerisinde gerçekleştirilmesi kolay değildir. Bu sürecin optimum yönetilmesi sağlıklı bir aktif pasif yönetimi ve risk yönetimini zorunlu kılmaktadır. Pasif maliyeti ile aktif getirisi arasındaki bu fark net faiz marjı olarak tanımlanmaktadır. Net faiz marjı bankacılık sektörünün en önemli performans göstergelerinden birini oluşturmaktadır.

Bankaların aracılık fonksiyonunu etkin bir biçimde yerine getirmesi, fon aktarım işlevinin de ötesinde, kaynakların verimli yatırımlara yönlendirilmesi, ekonomide üretimin ve etkinliğin artması, ekonomideki paydaşlar arasında bilgi asimetrisinin azalması, riskin azalması, ölçek ve kapsam ekonomisinden yararlanılmasını da beraberinde getirecektir (Türkan et al., 2003).

Bankaların temel işlevi vadesi, tutarı, para birimi farklı fonları toplayıp, bunları ihtiyacı olanlara aktararak ekonominin büyümesine katkı sağlamaktır. Mevduattan krediye dönüşüm beraberinde kaydi para yaratma işlevini de getirmektedir. Müşteri ihtiyaçlarının yerine getirilmesi ve her türlü finansal hizmetin sunulması bankaları birer hizmet kurumuna dönüştürmektedir. Bankalar sayesinde para politikaları da etkin bir şekilde yürütülebilmektedir. Bankacılığın işlevlerinin zamanla değişmesi ve artması, aracılık görevinin önemini azaltmamıştır. Ancak değişen dünya koşullarında fonun nerelerden bulunup, nerelerde kullanılabileceğinin cevabı değişebilmektedir. Bu nedenle bankaların aktif ve pasif yapısı da değişmektedir.

Bir bankanın bilançosuna bakıldığında fon kaynaklarının genel olarak aşağıdaki gibi olduğu görülmektedir:

- Mevduat
- Para piyasalarından sağlanan fonlar
- Alınan krediler
- İhraç edilen menkul kıymetler
- Diğer fonlar
- Özkaynaklar

Bankalar bu kaynakları temel olarak aşağıdaki yatırım seçeneklerinde değerlendirmektedir:

- Likit aktifler ve para piyasalarından alacaklar
- Menkul değerler
- Krediler
- Maddi duran varlıklar
- Diğer Aktifler

Bankacılık “başkasının parası ile para kazanmak” gibi görülse de tam olarak “elin taşıyla elin kuşunu vurmak” da değildir. Düzenleyici otoriteler kullanılacak kaynakların bir kısmının, ortaklar tarafından konmasını zorunlu görmüşlerdir. Ortakların koyduğu sermayeyi ve bankanın kendi yarattığı kaynakları ifade eden özkaynakların faiz kazancı sağlamayan duran varlıkların finansmanında kullanıldığı düşünülürse, geriye sağlanan yabancı kaynaklar ve bu kaynakların kullanıldığı getiri getiren aktifler kalmaktadır (Hazar, 1996). Bu durum pasif yapısı ve ağırlıklı ortalama sermaye maliyetini, bu fonların kullanım alanlarını daha önemli hale getirmektedir. Üstlendiği işlevler, aracılık fonksiyonu, kaydi para yaratma mekanizması banka bilançolarını diğer işletmelerden farklılaştırmaktadır. Özkaynak olarak bankaya konan fonlar ve “diğer yabancı kaynaklar” bankanın kredi verme kapasitesini etkilemektedir. Özkaynağın bütün bu riskleri alma ve operasyonları çevirmek kapasitesi “sermaye yeterlilik oranı” olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmada özellikle 2000-2001 krizlerinden önce ve sonra, Türk bankacılık sektörünün aracılık işlevinin nasıl yerine getirildiğini, yeniden yapılanma döneminin bankacılık sektörü bilançosunda meydana getirdiği değişim, aracılık fonksiyonunun etkinliğine etki eden faktörler ele alınacaktır.

1. BANKALARIN BİLANÇO YAPISINDAKİ DEĞİŞİM

Cumhuriyet tarihi boyunca Türk ekonomisinin geçirdiği en önemli sarsıntı olan 2000-2001 krizi ekonominin %7.4 küçülmesi, kriz öncesi sorun yaşanan bankalarla birlikte 25 bankanın tasfiye dilmesi ile sonuçlandı. Ekonomik istikrarın sağlanması amacıyla 3 Mayıs 2001’de IMF ile yeni varılan anlaşma sonucunda uygulanmaya başlanan ekonomik program istikrarı yeniden sağlamayı, enflasyonu düşürmeyi ve uzun vadede sürdürülebilir bir büyümeye ulaşmayı amaçlamaktaydı. Bu amaçla bankacılık sektörü yeniden yapılandırılacak, kamu maliyesini güçlendirilecek ve yapısal reformları mümkün kılacak yasal düzenlemelere gidilecekti.

Bankacılık sektörünü yeniden yapılandırmak üzere 15 Mayıs 2001’de bir program açıklandı. Programın amacı krizin bankacılık sektöründe yol açtığı zararları onarmak, zayıf bankaları tasfiye etmek ve sağlıklı bir sektör meydana getirmektir. Uygulamalar dört ana çerçevede şekillenmekteydi (BDDK, 2009):

- Kamu bankalarının yeniden yapılandırılması.
- TMSF’ye devredilmiş bankaların en kısa sürede çözüme kavuşturulması.
- Krizlerden olumsuz etkilenen özel bankaların sağlıklı bir yapıya kavuşturulması.
- Sektörü rekabetçi, sağlıklı ve etkin yapıya kavuşturacak yasal düzenlemelerin yapılması.

BDDK’nın gözetiminde yapılan düzenlemeler, bankaları daha sağlam bir mali yapıya kavuşturdu. Daha etkin bir risk yönetimi ve iç denetim anlayışı getirdi. TMSF bünyesindeki bankalar satılarak, birleştirilerek veya tasfiye edilerek ayıklandı.

1990 yılından sonra, beş yıllık dönem sonlarında, Türk bankacılık sektörünün aktif ve pasifleri, aktif ve pasif kalemlerinin toplam içindeki ağırlıkları sırasıyla Tablo 1 ve Tablo 2’de gösterilmektedir. 1994 ve 1997 krizlerine rağmen 2000’li yıllara dek, bankaların ana kaynağı mevduat olmuştur. Mevduat ile toplanan fonlar, yüksek kamu kağıtlarında değerlendirilmiştir. Devlet iç borçlanma senetleri faizlerinin yüksek olması ve kamunun tasarrufların tamamını kullanacak fon açığı içinde olması hem bankaların hem reel sektörün piyasadan borçlanmasını imkânsız hale getirmiştir. 1990’lı yılların ortalarına kadar varlığa dayalı menkul kıymet ihraç etmek suretiyle mevduat dışında fon sağlamaya çalışan bankalar, bu kaynakların da mevduat gibi “munzam karşılık ve disponibilitate” yükümlülüğüne tabi tutulmasıyla sadece mevduatı kaynak olarak kullanmak durumunda kalmıştır. Bunun yanı sıra, yurtdışından sendikasyon ve seküritizasyon kredileri yoluyla döviz pozisyon açığından sonuna kadar yararlanılmaya çalışılmıştır. Normal zamanlarda karlılığı artıran bu durum, beraberinde yüksek tutarda kur riski, faiz riski ve likidite riski getirmiştir. 2001 yılından sonra bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması, yeni kurumsal düzenlemelere gidilmiş olması, bazı bilanço kalemlerinde de değişikliğe gidilmiş olması ve karşılaştırma açısından 15 yılın yeterli görülmesi nedeniyle bundan sonraki tablo ve şekillerde 2002-2016 dönemi verileri sunulmuştur.

Ekonominin ve bankacılık sisteminin yapısal olarak yeniden şekillendirildiği, kamu ve özel banka sermayelerinin güçlendirildiği, kamu borçlanma gereğinin düştüğü, bankaların kısa vadeli borçlanma zorunluluğunun ortadan kalktığı kriz sonrası dönemde hem enflasyon hem faiz oranları düşmüştür. Bu ortamda, bankaların aktif yapısı, pasif yapısından daha fazla değişim göstermiştir. Devletin iç borçlanmasının azalmasıyla bankalar ellerindeki kaynakları kredilere yönlendirmek durumunda kalmıştır. Düşük faiz ortamı da bu süreci mümkün hale getirmiştir. 2002 yılından 2016 yılına kadar, kredilerin bilanço içindeki payı %27’den %66’ya çıkarken, finansal varlıkların payı %40’dan %15’e düşmüştür (Şekil 1).

Tablo 1: Türk bankacılık sektörünün toplam bilançosu.

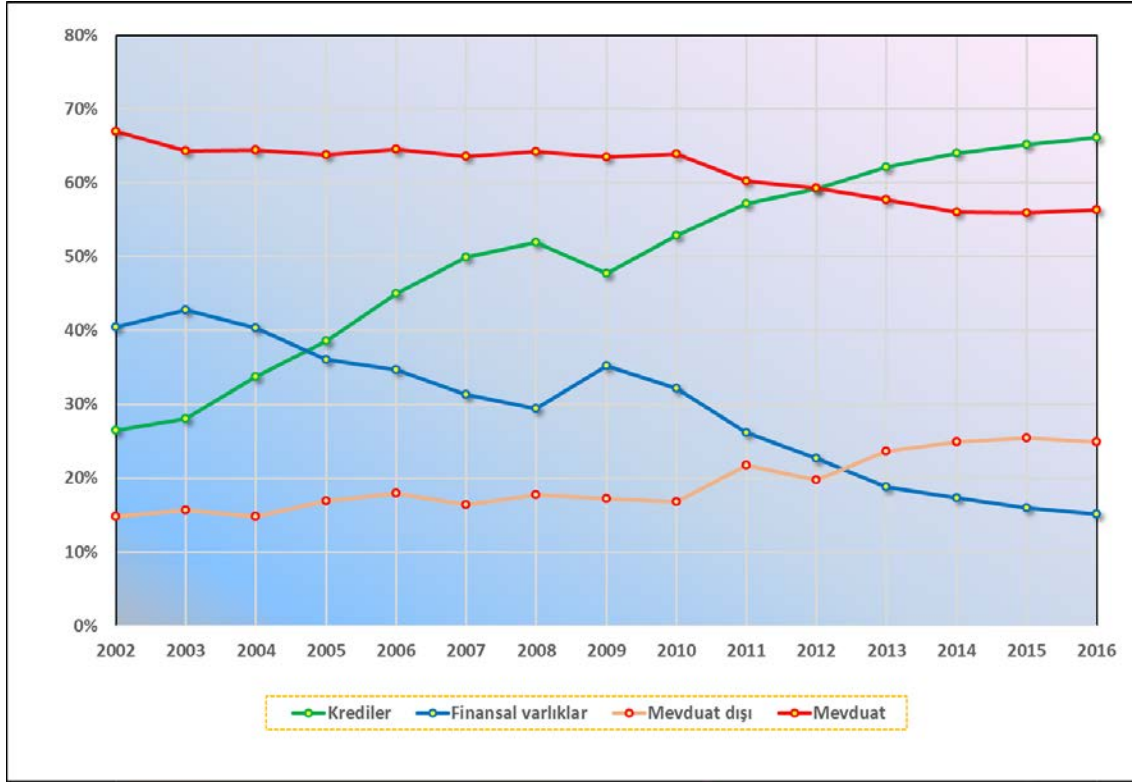
	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2016
Likit Aktifler	38,338	1,079,162	21,479,506	63,204,710	104,691,182	326,584,772	375,873,066
Nakit Değerler ve TCMB	10,474	201,075	2,300,953	14,960,233	59,659,579	251,700,099	289,437,636
Bankalar	15,978	604,036	13,478,983	23,472,140	32,617,319	61,849,069	67,061,275
Para Piyasalarından Alacaklar	852	23,516	1,750,147	10,232,307	12,414,284	13,035,604	19,374,155
Zorunlu Karşılıklar	11,034	250,535	3,949,423	14,540,030	-	-	-
Finansal Varlıklar	17,554	435,247	11,991,268	143,016,089	308,992,394	357,191,360	393,247,644
Takipteki Krediler (net)	989	20,877	1,459,563	764,492	2,912,760	10,306,261	11,890,802
Krediler ve Alacaklar	80,034	1,743,685	34,205,860	153,059,052	508,862,117	1,458,516,466	1,716,622,954
Duran Aktifler	12,550	289,984	13,937,350	20,129,288	24,973,401	56,850,545	64,912,480
İştirakler (net)	5,364	60,415	1,888,780	1,328,138	1,385,769	1,314,435	1,559,338
Bağlı ve Birlikte Kontrol Ed. Ort.	-	-	8,770,049	9,682,267	13,625,791	31,303,814	37,793,139
Maddi Duran Varlıklar	7,187	229,569	3,278,521	9,118,883	9,961,841	24,232,296	25,560,003
Diğer Aktifler	20,809	533,428	21,014,490	17,560,920	14,356,678	36,851,571	44,691,840
Toplam Aktifler	170,274	4,102,383	104,088,037	396,970,059	961,875,772	2,235,994,714	2,595,347,984
Mevduat	95,318	2,664,934	68,442,406	253,578,919	614,680,785	1,250,697,536	1,462,843,620
TP	72,780	1,197,282	36,915,796	160,169,451	427,625,328	700,835,619	827,788,272
YP	22,538	1,467,652	31,526,610	93,409,468	187,055,457	549,861,917	635,055,348
Mevduat Dışı Kaynaklar	34,424	587,852	19,773,249	66,919,772	161,782,562	568,777,528	647,126,786
Para Piyasalarına Borçlar	1,286	31,373	1,621,662	17,765,211	57,706,566	159,576,383	160,142,905
Alınan Krediler	20,334	404,476	14,872,928	43,702,356	93,335,351	297,162,815	353,974,112
Fonlar	8,935	61,560	2,632,034	5,452,204	7,589,851	12,985,396	15,258,372
İhraç Edilen Menkul Kıymetler	3,869	90,443	646,625	1	3,150,794	99,052,934	117,751,397
Diğer Pasifler	23,252	483,335	8,671,638	22,735,324	56,325,500	164,906,004	196,588,580
Özkaynaklar	13,275	251,159	5,047,971	53,736,044	129,086,925	251,613,646	288,788,998
Ödenmiş Sermaye	7,764	136,389	5,577,159	20,040,701	44,847,604	64,583,746	71,401,174
Sermaye ve Kar Yedekleri	6,015	136,074	6,522,542	46,952,956	80,089,150	176,569,835	195,092,498
Geçmiş Yıllar Kar veya Zararı	-503	-21,304	-7,051,730	-18,972,355	-17,210,079	-15,184,230	-14,128,496
Dönem Net Kar veya Zararı	4,004	115,103	2,152,773	5,714,742	21,360,250	25,644,295	36,423,822
Toplam Pasifler	170,274	4,102,383	104,088,037	396,970,059	961,875,772	2,235,994,714	2,595,347,984

Kaynak: TBB

Tablo 2: Türk bankacılık sektörünün bilanço yapısı.

	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2016
Likit Aktifler	23	26	21	16	11	15	14
Nakit Değerler ve TCMB	6	5	2	4	6	11	11
Bankalar	9	15	13	6	3	3	3
Para Piyasalarından Alacaklar	1	1	2	3	1	1	1
Zorunlu Karşılıklar	6	6	4	4			
Finansal Varlıklar	10	11	12	36	32	16	15
Takipteki Krediler (net)	1	1	1	0	0	0	0
Krediler ve Alacaklar	47	43	33	39	53	65	66
Duran Aktifler	7	7	13	5	3	3	3
İştirakler (net)	3	1	2	0	0	0	0
Bağlı ve Birlikte Kontrol Ed. Ort.			8	2	1	1	1
Maddi Duran Varlıklar	4	6	3	2	1	1	1
Diğer Aktifler	12	13	20	4	1	2	2
Toplam Aktifler	100	100	100	100	100	100	100
Mevduat	56	65	66	64	64	56	56
TP	43	29	35	40	44	31	32
YP	13	36	30	24	19	25	24
Mevduat Dışı Kaynaklar	20	14	19	17	17	25	25
Para Piyasalarına Borçlar	1	1	2	4	6	7	6
Alınan Krediler	12	10	14	11	10	13	14
Fonlar	5	2	3	1	1	1	1
İhraç Edilen Menkul Kıymetler	2	2	1	0	0	4	5
Diğer Pasifler	14	12	8	6	6	7	8
Özkaynaklar	8	6	5	14	13	11	11
Ödenmiş Sermaye	5	3	5	5	5	3	3
Sermaye ve Kar Yedekleri	4	3	6	12	8	8	8
Geçmiş Yıllar Kar veya Zararı	0	-1	-7	-5	-2	-1	-1
Dönem Net Kar veya Zararı	2	3	2	1	2	1	1
Toplam Pasifler	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: TBB

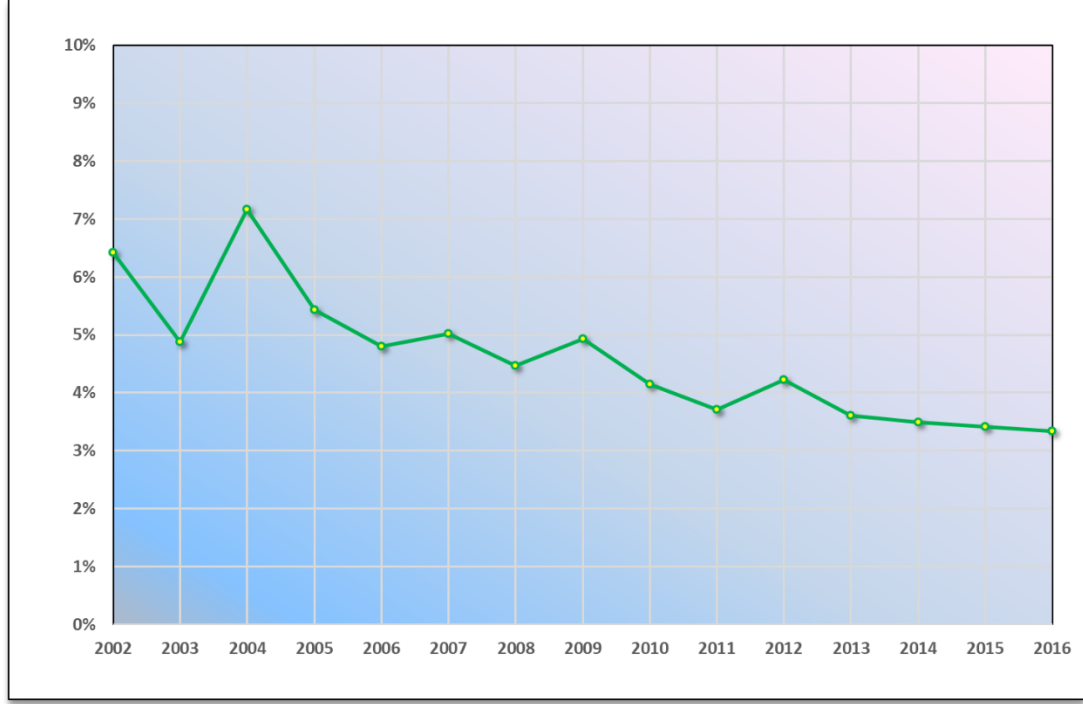
Şekil 1: Bankacılık sektöründe kaynakların ve kullanımların bilanço toplamına oranındaki gelişim.

Kaynak: TBB

2002-2016 dönemi için bankacılık sektörünün kaynak yapısına baktığımızda, mevduatın önemini koruduğu ancak pasif içindeki ağırlığının yavaş yavaş azalarak %67'lerden %56'lara gerilediği görülmektedir. Buna paralel olarak mevduat dışı kaynakların tedrici olarak artarak %16'lardan %25'lere yükseldiği gözlenmektedir. Mevduat dışı kaynak artışının %5'lik kısmı bankaların menkul kıymet ihraç etmek suretiyle fon toplamısından kaynaklanmaktadır. 1990'lı yıllarda varlığa dayalı menkul kıymet ihraç ederek fon çeşitliliği sağlayan bankalar, faizlerin düştüğü 2010'lu yıllarda banka bonusu ihraç etmeye başlamıştır (Şekil 1).

2. NET FAİZ MARJI

Sağlanan kaynaklara ödenen faiz ile (faiz giderleri), bu kaynakların kullanılması sonucu elde edilen faiz gelirleri arasındaki farkın (net faiz geliri), ortalama getirili aktiflere bölünmesiyle net faiz marjı (Net Interest Margin-NIM) hesaplanır. Net faiz marjı, bir birim getirili varlık için elde edilen net faiz gelirini ifade etmektedir. Net faiz marjının yüksek olması bankanın karlılığını olumlu etkilemektedir. NIM banka açısından, aktiflerin karlılığı (ROA) ve özkaynak karlılığı (ROE) ile birlikte önemli bir performans göstergesidir. Rekabet arttıkça net faiz marjının düşmesi beklenir. Faiz marjının düşmesi aynı zamanda bankaların aracılık fonksiyonunun etkinlik kazandığını da ifade etmektedir. Bankacılık sektörünün net faiz gelirleri, "krediler ve finansal varlık" toplamına bölünerek yaklaşık bir faiz marjı göstergesi hesaplanarak aşağıdaki grafikte gösterilmiştir. Net faiz marjı 2002 yılındaki 6.4%'den azalarak 2016'da 3.3%'e gerilemiştir. Marjın daralmasını rekabet artışına değil, faiz oranları yüksek olduğunda doğal olarak marjın da yüksek olmasına, faiz düştüğünde marjın da düşmesine bağlamak daha gerçekçi bir yaklaşım olacaktır. Net faiz marjı 2016 yılında, Euro bölgesi bankaları için %1.5 (EBA, 2017), ABD bankaları için %3.03 (FRED, 2017) civarında gerçekleşmiştir. 2015 dünya ortalaması %3.56 olarak hesaplanmıştır (DataMarket, 2017). Claessens, Coleman, and Donnelly (2017), 2005-2013 dönemi için 47 ülke ve 3385 bankayı kapsayan çalışmalarında, faizler düştükçe net faiz marjının da düştüğünü, bir puanlık faiz düşüşüne karşılık, net faiz marjının 8 baz puan azaldığını, ancak bu etkinin düşük faiz oranı seviyelerinde daha büyük olduğunu ifade etmektedir.

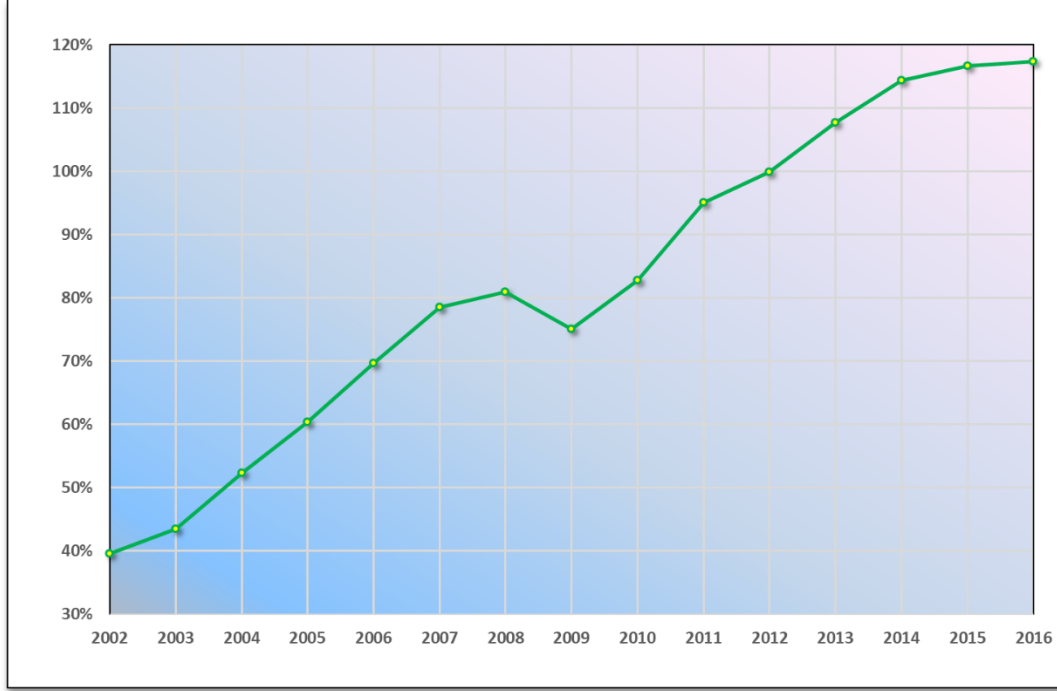
Şekil 2: Bankacılık sektörü net faiz marjı.
Kaynak: TBB verilerinden hesaplanmıştır.

Net faiz marjı bir yönüyle de toplumun üstlendiği maliyeti göstermektedir. Toplumun üstlendiği maliyet sadece yukarıda hesaplanan farktan ibaret değildir. Fon fazlası olanların getirileri üzerinden kesilen vergiler ile fon kullananların faizin dışında üstlendikleri maliyetler (Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu, Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi gibi) bu makasın daha da açılmasına neden olmaktadır. Örneğin, ortalama mevduat vadesini 3 ay ve gelir vergisi oranını (stopaj) %15 olarak düşündüğümüzde, mevduat faizi %10 iken yatırımcı net %8.5 faiz elde etmektedir. %14 ile kredi kullanan bireysel müşteri %15 KKDF ve %5 BSMV ile birlikte, diğer pek çok maliyete unsuruna ilave olarak, %16.8 maliyete katlanmaktadır. Bireysel kredilerde ayrıca %0.5 komisyon, hayat/kaza sigortası ve teminat alınan menkul/gayrimenkulün sigortası söz konusu olmaktadır. Ticari kredi kullanan müşterinin maliyeti ise, KKDF'nin 0 olması nedeniyle, %14.7 seviyelerinde gerçekleşmektedir.

Mevduat ve kredi üzerindeki vergi ve diğer maliyetler sonuç olarak müşterilere yansımak zorundadır. Kaynak maliyetleri kredi talebi ve yatırım kararları üzerinde etkili olur; dünyadaki diğer rakipler karşısında dezavantajlı duruma gelinir. Ayrıca yerli yatırımcıların fon talebi, daha uygun koşullarla kaynak sağlayan yabancı finans kuruluşlarına yönelir. 2002 yılından itibaren uygulanan yeniden yapılandırma döneminde kredi işlemlerinden ve döviz kazandırıcı işlemlerden alınan damga vergisi, mevduat üzerinden alınan savunma sanayii destekleme fonu kesintisi, sözleşmelerden alınan damga vergisi, ticari kredilerden alınan KKDF ve kambiyo gider vergisi kaldırılmış veya sıfırlanmış olmakla birlikte (TBB, 2007) yukarıda hesaplanan müşteri marjı azımsanacak bir fark değildir ve bankaların aracılık işlevinin etkinliğini de azaltmaktadır. Nominal faizlerin düştüğü bir ortamda kamusal yükümlülüklerin maliyetler içindeki payı artmaktadır. Aracılık maliyetleri açısından bankacılık sektörü üzerinde 50'ye yakın kamusal nitelikli mali yükümlülük söz konusudur. Bazı kalemlerin birleştirilerek basitleştirilmesi maliyetlerin daha açık bir şekilde görünmesini sağlayacak, kamunu operasyonel yükünü azaltacaktır. Sonuçta zaten bankalar elde ettikleri nihai kar üzerinden vergilendirilmektedir. (Kaya & Doğan, 2005). Öte yandan, bankaların uyguladığı sabit ücretler, kredi kullanımını için yapılmak zorunda kalınan masraflar (sigortalar, ekspertiz, tapu ve hukuki masrafları) düşük faiz ortamında daha da önemli hale gelmektedir.

3. MEVDUATIN KREDİYE DÖNÜŞÜMÜ

Türk bankacılık sektöründe 2002 yılı sonrasına bakıldığında mevduatın krediye dönüşüm oranının %40'dan başlayarak yükseldiği, 2008-2009 döneminde global finansal krizden etkilenerek biraz düştüğü, sonrasında yükselmeye devam ederek 2016 yılsonu itibarıyla %117.3'e ulaştığı görülmektedir (Şekil 3).

Şekil 3: Mevduatın krediye dönüşümü.
Kaynak: TBB.

Bankacılık sektörü GSYH'ye oranla daha hızlı büyümüştür. Revize edilen yeni GSYH rakamları dikkate alındığında, aktif toplamının GSYH'ye oranı 2002 yılında %40 iken, 2016'da %99'a yükselmiştir (Şekil 4). Toplam mevduatın GSYH'ye oranı %34'dan %56'ya çıkmıştır. Kredilerdeki büyüme hem aktifteki büyümeden, hem mevduattaki büyümeden daha hızlı gerçekleşmiştir. Toplam kredilerin GSYH'ye oranı 2002 yılındaki %20'den, 2016'da %66'ya yükselmiştir. 2002'den 2016'ya, nominal olarak, GSYH 7.3 katına çıkarken, toplam aktif 12.2, toplam mevduat 10.3, toplam krediler 30.5 kat artmıştır. Kredilerin içinde en büyük pay kurumsal kredilere ait olmakla birlikte, en büyük artış konut kredilerinde gerçekleşmiştir (TBB, 2007)

Şekil 4: Türk bankacılık sektöründe toplam aktiflerin, kredilerin ve mevduatın GSYH'ye oranı.
Kaynak: TBB, TÜİK.

4. BANKALARDA FİYATLAMA NASIL YAPILIR

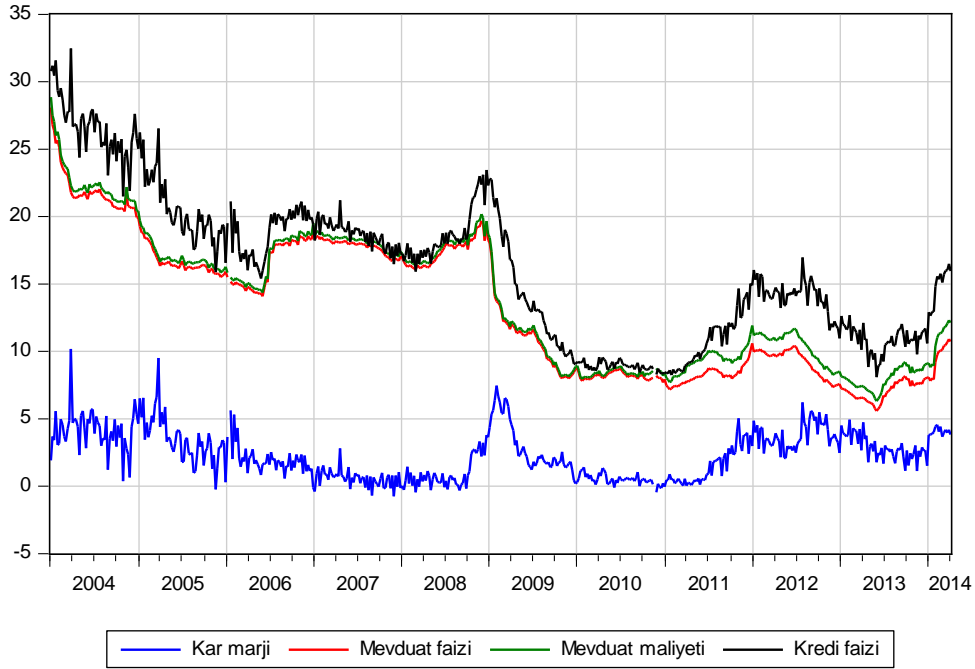
5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun 144. Maddesi uyarınca, "Bakanlar Kurulu, bankaların ödünç para verme işlemleri ve mevduat kabulünde uygulanacak azami faiz oranlarını, katılma hesaplarında kâr ve zarara katılma oranlarını, özel cari hesaplar dâhil bu maddede belirtilen işlemlerde sağlanacak diğer menfaatlerin nitelikleri ile azami miktar ya da oranlarını tespit etmeye, bunları kısmen veya tamamen serbest bırakmaya yetkilidir. Bakanlar Kurulu, bu yetkilerini Merkez Bankasına devredebilir." 22.11.2006 tarih ve 26354 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan, 16.10.2006 tarih ve 2006/11188 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile bu yetki Merkez Bankası'na devredilmiştir. 09.12.2006 tarih ve 26371 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 2006/1 sayılı Mevduat ve Kredi Faiz Oranları ve Katılma Hesapları Kar ve Zarara Katılma Oranları ile Kredi İşlemlerinde Faiz Dışında Sağlanacak Diğer Menfaatler Hakkında Tebliğ ile bankaların, mevduata ve kredilere uygulanacak faiz oranları, reeskont kaynaklı krediler dışındaki kredilere uygulanacak faiz oranları konusunda serbest olduğu ancak azami faiz oranlarını önceden Merkez Bankasına bildirmesi gerektiği hükme bağlanmıştır.

Bu yasal çerçevede bankalar, mevduat ve kredilere uygulayacakları faiz oranlarını piyasa koşullarında serbestçe belirlemektedir. Kredi fiyatlamasında ana etken, elbette kaynak maliyetini göz önünde bulundurulmasıdır. Ancak fiyatlama çok karmaşık bir süreçtir ve pek çok unsuru içinde barındırmaktadır. Bulunulan noktadaki ortalama fon maliyetini dikkate alarak fiyatlama yapmak yöntemlerden biri olabilir. Bu, bulunulan andaki bilançonun dikkate alınarak statik bir fiyatlama yöntemi olacaktır. Hali hazırdaki oranları dikkate alarak yeni kazanılan kaynağın fiyatlanması ise marjinal maliyeti meydana getirir. Marjinal maliyeti dikkate alırken her vadedeki kaynağın maliyetinin farklı olduğunu da dikkate almak gerekir. Kredi fiyatlanırken paçal maliyet mi, marjinal maliyet mi; ortalama maliyet mi, her kaynağın kendi vadesini dikkate alan (faiz oranlarının vade yapısı) bir fiyatlama mı yapılacaktır? Kredi geleceğe yönelik olarak verilmektedir ve verilen kredinin hangi oranlarla yerine konulabileceğini dikkate almak gerekir.

Fiyatlama yapılırken vadesiz mevduat nasıl dikkate alınacaktır? Vadesiz mevduatın da içinde olduğu ortalama maliyete göre mi fiyatlama yapılacaktır, yoksa faiz ödenen kaynak mı dikkate alınacaktır? Örneğin, basitleştirmek açısından, eşit tutarda vadesiz ve %14 maliyetli bir yılı vadeli kaynağın ortalama maliyeti %7 olacaktır. Bu durumda bir yıl vadeli kredi veren banka, fiyatlama yaparken bir yıl vadeli mevduatın maliyeti olan %14'ü mü, ortalama maliyet olan %7'yi mi dikkate alacaktır.

Bankalar fiyatlama yaparken ekonominin içinde bulunduğu genel durumu, paçal ve marjinal maliyeti, pazardan aldıkları payı ve rekabeti, pazara girme isteklerinin şiddetini, fiyatlandırma yaptıkları sektörde hali hazırdaki risk durumlarını, diğer banka fiyatlarını, krediyle ilgili özel durumları, teminatları ve müşteri ile ilgili özel durumları dikkate alır (İyigün, 2006; Rose & Hudgins, 2008). Müşteri karlılığı sunulan bütün hizmetlerin bir sonucu olarak ortaya çıktığından bazen, genel karlılık adına belirli ürünlerin başabaş noktasının altında fiyatlanması da mümkün olabilir.

Bankalar topladığı mevduatın tamamını serbestçe kullanamamakta, bir kısmını Merkez Bankasına zorunlu karşılık olarak yatırmaktadır. Zorunlu karşılık oranları mevduatın vadesine göre değişmektedir. Merkez Bankasına yatırılan zorunlu karşılık için belirli kriterlere göre, bankaların aracılık maliyetinin azaltılması ve etkinliğin artırılması amacıyla, bankaların mevduata ödediğinden daha düşük oranda olmakla birlikte, faiz de ödenmektedir. Ayrıca sigortaya tabi tasarruf mevduatı için TMSF'ye mevduatın belirli oranında prim ödenmektedir. "Bütün bankalar tarafından o hafta içinde yeni açılan mevduat hesaplarına uygulanan ağırlıklı ortalama faiz oranı" ile "o hafta içinde yeni kullanılan kredilere uygulanan ağırlıklı ortalama faiz oranı", zorunlu karşılıklar ve karşılıklara ödenen faizler göz önünde bulundurularak hesaplanan mevduat maliyeti ve kar marjı aşağıdaki grafikte gösterilmektedir. Vadeli mevduat ve kredi oranları arasındaki kar marjının zaman zaman çok düştüğü dikkat çekmektedir. Toplam maliyeti azaltmak için vadesiz mevduatın ne kadar önemli olduğu bir kez daha açığa çıkmaktadır.

Şekil 5: Bankaların fiili kredi ve mevduat faizleri, mevduat maliyeti ve kar marjları.

Kaynak: TCMB.

5. SONUÇ

Geçmişle kıyaslandığında, 2002 yılından sonra düşen faiz ortamında daralan net faiz marjı, bankaları daha dikkatli bir kaynak çeşitlendirme, maliyet hesaplama, artan kredi riskini yönetme, gelişmiş risk sorgulama-hesaplama-gözetleme yöntemlerini kullanmak zorunda bırakmaktadır.

2000-2001 krizleri sonrası ekonomi ve bankacılık sektöründe yapılan iyileştirme ve yeniden yapılandırma, ulusal ve uluslararası konjonktürün etkisiyle sonuç vermiş, geçmişe oranla bankacılık asli işlevini yerine getirebilmiştir. Bu nedendir ki finansal varlıkların bilanço içindeki payı azalırken, kredilerin payı yükselmiş; kredilerdeki artış diğer bilanço kalemlerinin üzerinde gerçekleşmiş; mevduatın krediye dönüşüm oranı %117'ye ulaşmıştır.

Aracılık fonksiyonu geçmişte ve bu gün bankaların en temel fonksiyonu olmuştur. Bu işlevin sağlıklı bir biçimde yerine getirilmesi fon toplama ve kullandırma arasındaki marjın mümkün olduğunca daraltılması ile söz konusu olabilecektir. Aktarım mekanizmasındaki tek sorumluluk bankalara ait değildir. Bankacılığın dışında da vergi, fon ve diğer giderler fon arzı ve talebi arasındaki makasta etkili olmaktadır. Bu marjın geniş olması hem aracılık etkinliğinin düşmesine, hem reel sektördeki talep ve yatırımların azalmasına, hem de yurtdışındaki rakipler lehine rekabette bir adaletsizlik yaratmaktadır. Aracılık işlevinin etkin olarak yerine getirilmesi ve reel sektörün desteklenmesi hem bankacılık sektörünün kendisinden, hem sektör dışından kaynaklanan aracılık maliyetlerinin düşürülmesiyle mümkündür.

KAYNAKÇA

- 5411 sayılı Bankacılık Kanunu. *Ankara: Resmi Gazete (1 Kasım 2005 tarih, 25983 Mükerrer sayılı)*.
BDDK. (2009). *Krizden İstikrara Türkiye Tecrübesi*. Retrieved from Ankara: https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Raporlar/Calisma_Raporlari/8676krizden_istikraraturkiyetecrubesi_3uncu_baski.pdf
- Claessens, S., Coleman, N., & Donnelly, M. (2017). "Low-For-Long" Interest Rates and Banks' Interest Margins and Profitability: Cross-Country Evidence. *Journal of Financial Intermediation*.
- DataMarket. (2017). Bank net interest margin. Retrieved from <https://datamarket.com/data/set/28ls/bank-net-interest-margin#!ds=28ls!2rqt=1.n&display=line>
- EBA. (2017). *Risk Dashboard Data as of Q4 2016*. Retrieved from <https://www.eba.europa.eu/documents/10180/1804996/EBA+Dashboard++Q4+2016.pdf/74c92eb4-3083-47fc-bd5d-6a8ac64e8393>
- FRED. (2017). Net Interest Margin for all U.S. Banks. Retrieved from <https://fred.stlouisfed.org/series/USNIM>
- Hazar, A. (1996). *Bankacılık Sektöründe Kaynak Maliyeti*. (Yüksek Lisans), Gazi Üniversitesi, Unpublished.
- İyigün, T. (2006). *Bankacılıkta Fiyatlandırma*. (PhD), Gazi Üniversitesi, Unpublished.
- Kaya, Y. T., & Doğan, E. (2005). Türk Bankacılık Sektöründe Aracılık Maliyetleri. *BDDK ARD Çalışma Raporları, Ankara*.
- Rose, P. S., & Hudgins, S. C. (2008). *Bank Management & Financial Services* (7 ed.). New York, USA: McGraw-Hill.
- TBB. (2007). *50. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye'de Bankacılık Sistemi "1958-2007"*. Retrieved from İstanbul: <https://www.tbb.org.tr/dosyalar/yayinlar/dokumanlar/tbb50yil.pdf>
- Türkan, E., Eroğlu, Z., Kaya, Y., Saygılı, Ş., Yayla, M., Mesutoğlu, B., . . . İpek, Ö. (2003). Türk Bankacılık Sektöründe Aracılık Maliyetlerinin Azaltılması. *BDDK MSPD Çalışma Raporları*.